

Kopierat från Arkitektens novembernummer.

Den 15 oktober överlämnade regeringens särskilde utredare Christer Larsson den statliga arkitekturutredningen, Gestaltad livsmiljö, till kulturministern. Den ska ligga till grund för en ny ”rullande” politik med människan i centrum.

– Det här är en glädjens dag!

Det sa kulturminister Alice Bah Kuhnke vid presskonferensen på Rosenbad, där hon tog emot arkitekturutredningen Gestaltad livsmiljö. Hon sa också att hon känner sig upprymd och laddad att göra bra politik av rapporten, som enligt henne innehåller ”relativt omdanande förslag”. Kulturministerns ”ambition” är att arbetet som nu tar vid, tre månaders remissrunda och beredning i regeringkansliet, ska mynna ut i en proposition i riksdagen.

Det är sjutton och ett halvt år sedan den gällande arkitekturpolitiken, handlingsprogrammet Framtidsformer, antogs i riksdagen. Då var utgångspunkten att ”arkitektur, formgivning och design är verksamheter med central betydelse för hur vi kan leva våra liv” och därmed en avgörande välfärdsfråga. Utgångspunkten för den nya utredningen är ”ett helhetsperspektiv utifrån den enskilda människans behov och möjligheter, idag och i framtiden”. Därav namnet Gestaltad livsmiljö.

Christer Larsson exemplifierade begreppets betydelse för den samlade pressen i Rosenbad:

– Varje gång vi ska bygga ett bostadsområde ska vi tänka ”livsmiljö”, det kommer andra bilder på näthinnan när man tänker så, sa han och nämnde barnperspektivet, att det finns nybyggda områden där barnen hänvisas till små, skuggiga gårdar.

Utredningen framhåller att arkitektur, form och design kan bidra till lösningar på de utmaningar vi står inför när det gäller klimatet, den tekniska utvecklingen och urbaniseringen.

”När vi i vardagen ser effekterna av globaliseringen, en ökande segregation och ohälsa och en minskande attraktivitet i flera städer, så ökar intresset för arkitektur, form och design och hur områdets kraft kan utnyttjas”, skriver Christer Larsson i sitt förord och konstaterar vidare att utredningen och den nya politiken visar att regeringen också tror på att arkitektur kan göra skillnad.

Den långsiktiga målsättningen i Framtidsformer var att förståelsen för god arkitektur, form och design ska öka. Det övergripande målet för den nya politiken ska enligt utredningen vara att ”stärka arkitekturens, formens och designens inflytande och därmed bidra till formandet av en långsiktigt hållbar och väl gestaltad livsmiljö”.

Utredningen framhåller att den nya politiken ska vara ”rullande” för att kunna möta aktuella utmaningar.

– Politiken måste vara föränderlig, den måste formuleras oftare än vart 17:e år, egentligen varje mandatperiod, säger Christer Larsson.

Han konstaterar att det nu inte bara är politikerna som ska gå hem och begrunda utredningen.

– Jag säger ju inte vem som ska göra vad. Branscherna och yrkesutövarna får också fråga sig vilken nytta kan jag göra i detta? Får jag en större eller mindre roll? Det handlar om att ta plats helt enkelt och där tycker jag att vi arkitekter generellt är för blygsamma. Vi behöver påtala system- och processbrister som tränger undan kompetens till förmån för det kortsiktiga.

Du nämnde barnperspektivet, som landskapsarkitekterna gjort uppror om, mer sådant alltså?

– Ja, absolut. Hävda. Det är ju ganska uppenbart om man besöker vissa nybyggda områden att de har brister i utemiljön för att man utnyttjat marken för väl. Och det är ju inte acceptabelt.

Vad skulle du säga är det viktigaste för arkitekterna att ta med sig från utredningen?

– Det är att ta ställning till att det är människan som är i fokus. Och att man talar om vad arkitekturen gör, inte vad den är, utan vad den gör med våra liv. Det är ju då man sätter fokus på betydelsen av arkitekturen, att den faktiskt bidrar till att lösa frågor.

Annika Jensfelt

Så har utredningen utvärderat de gällande sex målen i handlingsprogrammet Framtidsformer från 1998. (Utredningens kommentar i kursiv):

- **Arkitektur, formgivning och design skall ges goda förutsättningar för sin utveckling. *Ingår i den nya politikens övergripande mål***
- **Kvalitet och skönhetsaspekter skall inte underställas kortsiktiga ekonomiska överväganden. *Ett viktigt mål som inarbetas i de nya målen***
- **Kulturhistoriska och estetiska värden i befintliga miljöer skall tas tillvara och förstärkas. *Behövs inte som särskilt mål – behandlas redan i de nationella målen för kulturmiljöarbetet och i målen för god bebyggd miljö***
- **Intresset för hög kvalitet inom arkitektur, formgivning och offentlig miljö skall stärkas och breddas. *Motsvaras av det allmänna syftet med en ny politik, behandlas i undertexter till de nya målen***
- **Offentligt och offentligt stött byggande, inredande och upphandling skall bli förebildligt i sina kvalitetskrav. *Tas upp i förslaget till nya mål***
- **Svensk arkitektur och formgivning skall utvecklas i ett fruktbart internationellt samarbete. *Behövs inte som särskilt mål – behandlas redan i de statliga målen för internationellt***

samarbete och handel

Och här är de nya mål som föreslås i utredningen **Gestaltad livsmiljö**:

- **Övergripande mål: Områdets inflytande ska stärkas och därmed bidra till formandet av en långsiktigt hållbar och väl gestaltad livsmiljö.**
- **Den statliga politiken för arkitektur, form och design ska aktivt främja:**
- **... en helhetssyn präglad av kvalitet, samverkan och dialog i formandet av en attraktiv gestaltad livsmiljö,**
- **... ett inkluderande och demokratiskt samhälle med tillgång till goda livsmiljöer, såväl enskilda som gemensamma,**
- **... ett förebildligt agerande från det offentliga, i alla dess roller, för en stärkt kvalitet i den gestaltade livsmiljön och**
- **... en bred och tvärssektoriell kunskapsutveckling inom utbildning samt för utövare och aktörer inom området gestaltad livsmiljö.**

Här är de 11 större insatser som utredningen föreslår för att uppnå politikens mål – en långsiktigt hållbar och väl gestaltad livsmiljö.

1. **Arkdes görs om till ny myndighet.** Förslaget är att ombilda nuvarande Arkdes (Statens centrum för arkitektur och design, före detta Arkitekturmuseet) till en ny myndighet med arbetsnamnet Myndigheten för gestaltad livsmiljö. Utredningen anser att det krävs en myndighet för att ”åstadkomma ett starkt och långsiktigt genomslag”. Myndigheten ska enligt förslaget utveckla och driva politiken, följa kunskapsutvecklingen, samarbeta, debattera, följa upp statens förebildlighet och vid behov föreslå nya mål. ”Myndigheten ska vara en think-tank, eller tankesmedja, med forskning, bibliotek och pedagogisk verksamhet”, skriver utredningen. Myndigheten ska ta till vara erfarenheterna från Delegationen för hållbara städer, som tillsattes 2008 och avslutades 2012 och ska också samverka med bland andra Boverket om plattformen och webbplatsen Hållbar Stad. Förslaget är att den nya myndigheten inte ska bedriva utställningsverksamhet så som Arkdes nu gör och att lokalbehovet bör ses över. Och att Arkdes samlingar, som grundlades genom en donation av före detta SAR och som idag innehåller fyra miljoner föremål från mer än 500 arkitekter, ska överföras till ett annat statligt museum. Utredningen föreslår Moderna Museet eller Nationalmuseum. Utredningen innebär att tidigare förslag om att slå ihop Arkdes och Moderna museet är inaktuellt. ”Vi har inget underlag för en sammanslagning”, konstaterar kulturminister Alice Bah Kuhnke.
2. **Sverige får en riksarkitekt.** Utredningen föreslår att befattningen riksarkitekt skapas inom Statens fastighetsverk. Statens hantering av arkitektur, form och design är normgivande, konstaterar utredningen. Riksarkitekten ska ”driva på utvecklingen av och diskussionen om gestaltad livsmiljö inom statligt fastighetsägande och förvaltning”.
Utredningen anser att Fastighetsverket också bör verka för att projektävlingar används för upphandling av arkitekttjänster. Ska finansieras genom att ta av Fastighetsverkets överskott.
3. **En fond för utveckling och export.** Förslaget är att staten bör utreda möjligheterna till att bygga upp en fond med syfte att långsiktigt främja en vital utveckling av arkitektur, form och design i hela landet och stödja exportfrämjande insatser. ”Vi har något att sälja! Vi är bland de bästa i världen på hållbar utveckling”, säger Christer Larsson och konstaterar att branschen behöver stöd för detta. Förebilden är Danmarks filantropiska organisation Realdania. Förslaget är ett nytt anslag med en startpott på fem miljoner kronor i väntan på att fonden utreds.
4. **Fler arkitekturprogram.** Utredningen föreslår att Statens fastighetsverk och den nya Myndigheten

för gestaltad livsmiljö ska få i uppdrag att stötta andra statliga myndigheter att utveckla arkitektur-, form- och designprogram. Och att den nya myndigheten, Riksantikvarieämbetet, Statens konstråd och Boverket får i uppdrag att stötta kommunerna inom det samma. ”Det är fortfarande viktigt att offentligt och offentligt stött byggande, inredande och upphandling behandlar kvalitetsfrågor på ett föredömligt sätt”, konstaterar utredningen.

5. **Mer stöd till export.** Utredningen vill stärka internationellt utbyte och svenskt export av arkitektur genom att utveckla samarbetet mellan det offentliga och företagen och ge ökade resurser till främjarorganisationerna Svenska institutet och Business Sweden.
6. **Ett wild card-system.** Utredningen föreslår ett statligt stöd för att ge arkitekter och formgivare i början av sin karriär en större chans att delta i upphandlingar och tävlingar. Ett så kallad wild card-system öppnar för små företag att delta i upphandlingar genom att det inte ställs krav på genomförda projekt eller någon viss omsättning, konstaterar utredningen och poängterar att systemet syftar till att bidra till större mångfald och nyskapande.
7. **Höjd kompetens inom offentlig upphandling.** Utredningen har identifierat en lång lista med problem inom offentlig upphandling. Till exempel brist på uppföljning av slutförda upphandlingar, brist på kunskap i tolkning av reglerna och därmed en rädsla att göra fel, kompetensbrist hos ansvariga upphandlare, fokus på lägsta pris, ramavtal som utesluter små och medelstora företag. Första punkten på listan är bristen på dialog, en otillräcklig kommunikation mellan upphandlare och leverantörer på grund av osäkerhet kring vad som är tillåtet. Utredningen föreslår att forskare inom området offentlig upphandling av arkitektur, form och design ska få ökat stöd. I övrigt uppmanar utredningen bland annat till utbildning av myndigheternas inköpare och att Upphandlingsmyndigheten utvecklar metodstöd och handledning för upphandlingsformer som ”underlättar inriktningen mot kvalitet i offentlig upphandlingen av gestaltningstjänster” samt medverkar i att ta fram en kvalitetspolicy för kommunerna.
8. **Stärkt forskning.** Enligt utredningen behövs en kraftsamling i kunskapsuppbyggandet om det hållbara samhället. Förslaget är en särskild utlysning genom Vetenskapsrådet och Formas, för forskning utifrån perspektivet gestaltad livsmiljö.
9. **Utbildningarnas rekrytering breddas.** En breddad rekrytering till utbildningar inom arkitektur är nödvändig för att åstadkomma en hållbar samhällsutveckling, skriver utredningen. Förslaget är att breddad rekrytering ska vara en del av kvalitetsutvärderingarna i fortsättningen, för att stärka mångfalden.
10. **Dispens för innovation och större mångfald bostäder.** Utredningen föreslår att regeringen bör utvidga anslaget till innovativt byggande till att gälla alla kategorier bostadsbyggande. Och att reglerna när det gäller dispens i experimentsyfte (24 § i plan- och byggförordningen) ändras så att de betonar att syftet med dispensen är att pröva och utvärdera olika utformningar. ”Det kan leda till en större mångfald av lösningar som är anpassade till människors livssituation och olika gruppers behov, skriver utredningen och tillägger att ”om alla krav inte behöver uppfyllas i varje bostad finns det också möjlighet till större variation även av boendekostnader”.
11. **Uppföljning av lagändringarna.** Utredningen föreslår inga ändringar i plan- och bygglagen, väglagen eller banlagen. Däremot uppmanar man till att den nya Myndigheten för gestaltad livsmiljö får i uppdrag att följa upp de ändringar som trädde i kraft i och med Framtidsformer 1999.

Tidslinje:

1993: Kulturminister Birgit Friggebo (FP) tillsätter Kulturutredningen som i sitt slutbetänkande 1995 föreslår att regeringen tar initiativ till ett arkitekturpolitiskt handlingsprogram.

1996: Regeringen Göran Persson (S) bildar en interdepartemental arbetsgrupp för arkitektur, formgivning och design med uppgift att utarbeta ett förslag till handlingsprogram.

1997: Arkitekturmuseet flyttar till nybyggda lokaler på Skeppsholmen.

1998: Riksdagen godkänner regeringens förslag till handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design, Framtidsformer, signerat kulturminister Marita Ulvskog (S).

2001: Arkitekturåret. 44 myndigheter får i uppdrag att utföra aktiviteter, under ledning av Arkitekturmuseet. Samverkansforum för statliga byggherrar och förvaltare bildas, med Statens fastighetsverk i spetsen.

2004: Marita Ulvskog (S) tillsätter Rådet för arkitektur, form och design med uppgift att driva på arbetet utifrån Framtidsformer.

2008: Rådet för arkitektur, form och design lämnar slutrapport och föreslår att Arkitekturmuseet blir mötesplats för arkitektur, form och design. Miljöminister Andreas Carlgren (C) tillsätter Delegationen för hållbara städer med uppgift att verka för en hållbar utveckling av städer, där ”hög livskvalitet går hand i hand med förbättrad miljö, ekonomisk tillväxt, social sammanhållning och minimerad klimatpåverkan”.

2010: Arkitekturmuseet får vidgat uppdrag att även vara mötesplats för form och design.

2012: Delegationen för hållbara städer lämnar slutrapport.

2013: Regeringen beslutar att Arkitekturmuseet ska byta namn till Statens centrum för arkitektur och design, Arkdes.

2014: Kulturminister Lena Adelsohn Liljeroth (M) tillsätter Christer Larsson som särskild utredare med uppdrag att föreslå en ny politik för arkitektur, form och design som bidrar till en hållbar samhällsutveckling.

2015: Christer Larsson överlämnar utredningen Gestaltad livsmiljö till kulturminister Alice Bah Kuhnke (MP).